

fra dens anvendelighed og ikke ud fra dens sandhedsværdi, da det – hvilket pointeres flere gange i bogen – ikke giver mening at tale om sande eller falske religionsdefinitioner. Denne vurdering er imidlertid svær at foretage, da Hellman ikke anvender sin definition i en konkret analytisk sammenhæng. Selvom definitionen således virker både interessant og lovende er den en smule uforløst og det kan synes pudsigt at Hellman – der utallige gange pointerer kontekstens betydning for meningen med kategorien religion – fremsætter en kontekstløs definition. Det ændrer dog ikke ved læseværdigheden af denne velskrevne lille bog, der vil kunne inspirere både studerende og mere erfarne religionsforskere.

Sidsel Vive Jensen
Doktorand, Aarhus

Theresa Berger, *Gender Differences and the Making of Liturgical History: Lifting a Veil on Liturgy's Past, Liturgy, Worship and Society*. Farnham: Ashgate, 2011. 220 sid.

Ibland inträffar det oväntade och till synes omöjliga. Genusforskning har sedan decennier varit ett självklart analysperspektiv, så även i religionsvetenskap och teologi. Theresa Berger visar emellertid i sin bok *Gender Differences and the Making of Liturgical History* att så inte alltid är fallet inom alla discipliner i religionsvetenskap och teologi. Liturgik är ett område där genusforskning och genusperspektiv många gånger varit helt frånvarande och ett genusperspektiv i detta ämne inte bara tillför nya analyskategorier utan hjälper även till med att gå bortom senare tiders historieskrivningar av liturgisk utveckling. Genom att utgå från källorna själva och inte uttolkningar av dessa lyser nya kunskaper igenom som på ett radikalt sätt har möjlighet att påverka synen på manligt och kvinnligt i religiösa praktiker.

Boken är uppdelad i tre delar med en inledande genusteoretisk del och en avslutande del som en reflektion kring konsekvenser av genusperspektiv på liturgihistoria. Större delen av boken utgörs emellertid av den mellanliggande delen där olika aspekter av liturgik behandlas utifrån ett genusperspektiv.

Del ett, "Gendering Liturgy's Past: The Trouble, the Task, and the Tools", består av två kapitel. Det första kapitlet är en historiografisk översikt över liturgikstudiet under framför allt 1900- och 2000-tal med fokus på olika vetenskapliga trender som påverkat synen på liturgik som vetenskapsämne. I dessa kännetecknande trender och verk tas de genusrelaterade delarna fram. Det andra kapitlet beskriver vad som kommer att ske i boken och varför. Synen på genus och liturgik förklaras liksom vad som kan möjliggöra genusteoretisk analys av materialet. En punkt som återkommer i detta kapitel är betoningen på att genusforskning inte är kvinnohistoria utan studiet av både

mäns och kvinnors identiteter och de olika former som finns mellan och inom dessa båda kategorier såsom exempelvis kastrater, eunucker, jungfrur, ordinerade, lekfolk, barn och gamlingar.

Del två, "Tracing Gender in Liturgy's Past", innehåller fyra kapitel. Bokens tredje kapitel behandlar heliga rum och kroppar och hur män och kvinnor agerar och ges utrymme att agera på olika sätt beroende av könsidentitet. Dessutom fokuseras även hur olika grupper inom dessa två kategorier förhöll sig olika i heliga rum såsom exempelvis den åtskillnad som gjordes mellan herrskap och slavar, mellan ordinerade män och lekmän. I kapitel fyra studeras eukaristin och hur denna beskrivits genom historien utifrån kroppsliga kategorier såsom kött, blod och även modersmjölk och hur utdelandet av hostian och vinet skiftat mellan att enbart delas ut av män till att även inkludera kvinnor. Det femte kapitlet fokuserar på undantag för närvaro vid nattvarden på grund av kroppsvätskor såsom mensblod, sädesuttömningar och samlag. Här behandlas hur argumentationen har sett ut genom historien vad gäller dessa kroppsvätskor som knutits samman med sexualitet och kroppslighet och möjligheten eller omöjligheten att delta i liturgiska aktiviteter. Kapitel sex utgår från genusidentitetens betydelse för liturgin och hur både kvinnor och män ansetts eller inte ansetts förmögna att leda gudstjänster.

Del tre, "Gender, History, and Liturgical Tradition", tar upp konsekvenserna av ett genusperspektiv på liturgik. Genom hela den andra delen är ansatsen deskriptiv och författaren tar sällan ställning för de olika historiska utvecklingskedena, men i den sista delen och bokens sjunde kapitel bryts denna ansats. Här blir författaren starkt kritisk mot, vad författaren ser som, den romersk-katolska kyrkans strävanden under 1900-talet att maskulinisera liturgihistorien. När historien egentligen visat på både kvinnor och män i liturgin och könsöverskridanden såsom exempelvis kastrater och jungfrur blir dessa bortraderade enligt författaren.

Theresa Bergers bok *Gender Differences and the Making of Liturgical History* är en viktig bok i studiet av liturgihistoria. Den visar på att liturgi är något som ständigt förändras och att vår syn på en liturgisk tradition säger mer om vår egen tid än om hur denna utveckling egentligen skett. Emellertid är det något beklagligt att författaren i sin strävan att inkludera genus samtidigt exkluderar näst intill alla andra traditioner än den katolska. Kanske hade hennes slutsatser sett annorlunda ut om även dessa tagits med?

Viktor Aldrin
TD, Göteborg